

МАТИЦИ ПОЕМА ДУБОКЕ ОДАНОСТИ

Иван Негришорац, *Матични млеч*, Orpheus, Нови Сад 2016

Песничка књига *Матични млеч* представља особено сведочанство о поетичкој и интелектуалној потреби савременог српског песника Ивана Негришорца да естетички осмисли и продуби културноисторијска кретања српског народа у XIX и XX веку. Он своју замисао спроводи тако што саображава унутрашњи човеков свет са надличним, историјским искуством и деловањем у пољу културе. Историјску улогу Матице српске, као једне од најважнијих српских културних институција, песник упризорава кроз појединачне наративе, имагинарне исповести њених оснивача и чланова. Свестан текстуалности историје и непоузданости предања, Негришорац попуњава њихова мрачна и значењски отворена места, захваљујући чему пружа психолошки уверљив профил појединаца и појашњава њихову егзистенцијалну позицију у систему српске културе и друштва. Фикционализацијом и имагинацијом историографског садржаја испуњава се важно уметничко послање – естетичко и етичко разумевање догађаја у свету, чије силнице обичују једну културу, самим тим и поезију. Историјска свест аутора, премда обделавајући у домену модерног песничког искуства, личну, субјективну пројекцију преусмерава и саображава са релевантним културолошким датама и објективном историографском сликом. Тиме, у поезији, назначава постојање и сврховитост духовноисторијске вертикале.

Као и у књигама *Поштајник* (2007), *Свећилник* (2010) и *Камена чинија* (2013), Негришорац и овде примењује специфичан песнички поступак који, до сржи (пост)модеран, заправо деконструира и разобличава модерности својствено аисторијско схватање поезије и света. Он успева да превреднује однос према историјском, али не као према делу удаљене прошлости, постисторијски, већ као активном чиниоцу садашњости, дијалогски и стваралачки. У дијалогу са историјским огледа се свака савременост, самим тим и читаочева. Он тако установљава историју дугог трајања и појашњава у чему се састоји метафизичка димензија историјске егзистенције, која наткриљује свако време.

На плану песничког поступка то историозофско гесло се огледа у истицању субјективне представе о историјски оваплоћеној улози појединца. Субјективност је истакнута у први план јер она мора саму себе да посведочи. Кроз личну пројекцију лирских јунака дата је целокупна историјска композиција, али стратификацијом, јукстапозицијом и хармонизацијом интимних представа и гласова. Сваки појединац је истински представник духа властите епохе и управо ослушкивањем његовог гласа читалац лакше доспева до кључних карактеристика времена које му је представљено, али и до сазнања о томе како одређене историјске прилике обликују биографије Негришорчевих живописних јунака. Тако боље прихвата његову истину и дубински разуме његове побуде и потезе. Захваљујући полифоничној структури својих песничких књига, па и књиге *Мајични млеч*, Негришорац пружа поптунције и објективније сазнање о телосу историје и културе. Отуда је овде сувисло разрешити да ли је *Мајични млеч* поема или песничка књига. Уколико имамо на уму концептуална решења, поделу песничких целина на циклусе и њихову недвосмислену мотивску и формалну одељеност, онда је неминовно реч о песничкој књизи. Међутим, уколико узмемо у обзир да све лирско-наративне целине и сонете повезује јединствено тематско упориште и воља за фундарањем сврхе историјског постојања Матице српске, око чега се множе различити гласови, перспективе, лирски и епски елементи, а које обједињује аутентични и лако препознатљиви глас и визија самог песника, онда је сигурно да је *Мајични млеч* поема.

Како Негришорац конституише естетичку платформу за угледање на властиту културну прошлост ради релевантнијег и усправнијег постулирања српског културног идентитета? Увођењем сакралних симбола: *мајице*, као животодавног принципа и духовно-егзистенцијалног упоришта, које сублимише сваку партикуларност; *мајично̄ млеча*, као основног елемента који супстанцијализује и витализује живот и рад Матице и *кошнице*, као савршено уређене заједнице, где сваки члан – пчела матица, пчела радилица и пчела трут – савесно и одговорно обавља свој део посла не би ли цела заједница функционисала. У тим симболима песник назире сакрални принцип – отеловљење, земаљски одраз хармонизоване небеске заједнице: „Мед и млеч, сјајна кап Принципа”. Матичина културна активност је заснована на историјски освешћеном архетипском знању. А тиме је и симболички и фактички загарантована њена стална репродукција и опстанак друштва, то јест кошнице: „А Матица ће трајати, / Чак и кад многе радилице душу своју / Изгубе! Јер нови младунци долазе”. Матица је зато ознака неугаслог врвећег живота и искон неуморног интелектуалног полета и лета: „Сред света који / једва слути лепоту рада”. Преведено на културни план, Матица српска је била један, ако не и пресудни, предуслов настанка модерне Србије, а свакако примарно симболичко станиште, полог слободољубивих идеја и потребе за неза-

висношћу српског народа под Хабзбуршком, а потом и Аустроугарском монархијом. Институционални залог историјске истине и правде за поробљени српски народ сâм призива свој сакрални аналогон у пчелињој матици. Тиме Негришорац испуњава унутрашњи и спољашњи призив о вечном, непопознатом конституенту српске националне свести.

У књизи се прожимају метафизички и историјски домен. Први преовлађује у сонетима којима су омеђене исповедне целине, док је у лирском говору јунака / говорних субјеката превасходно присутан историјски домен. Међутим, исповедни делови поеме нису лишени метафизичке димензије. Метафизичко је имплицитно уграђено у њих и поентира историјско и егзистенцијално. Будући да лирски наративи и сведочанства јунака исходе из посебног духовног стања – када се налазе на међи између оностраности и ононостраности, у тренутку када их надвија сенка смрти, када су у меланхоличном расположењу, када се спремају пред неки задатак или кад су загледи у трансцендентно, њихово сагледавање прошлости, реакције на евоцирано искуство и самосагледавање метафизички је омеђено. Илустративан је завршетак дводелне лирске исповести Теодора Павловића, једног од оснивача Матице: „Зато сад жив / Или мртав, самом себи странац, у себи / Чучим и од Бога просим још који / Тренут жизни! А у њој да бар знам / Ко сам, и шта сам, и шта у срећи / И несрећи својој починих! / Спаси нас, ломне, / Господи! / Спаси!” или интимног загледања Милоша Димитријевића пред почетак рада на *Успоменама из моџ живоџа*: „Ја своје обавих! А ко ће, / По Божјем налогу, исписати / Следећу страницу, није / На мени главу / Да лупам!”

Диспозиција сонета, њихова композициона и иманентно поетичка функција, као и унутрашња структура произлазе из намере да се метафизички кондензује лирско-историјски проседе, односно исповедни или testimонијални карактер садржаја у циклусима. У сонетима је есхатолошко превагнуло над историјским, космолошко над феноменолошким временом, и естетизација је извршена до краја. Тек у сонетима читалац открива право значење симбола матичног млеча. Носилац гласа који их испевава јесте надисторијска песничка инстанца, „дах пчелињи”, заинтересована за коначна питања и вољна да носеће симболе поеме универзализује. Штавише, она их у сонетима преводи у егзистенцијалну раван. Индикативно је да Негришорац формира сонетни венац, следећи правила традиционалног сонетног облика, али унеколико га модернизујући (можда и деконструишући) стиховима различитог метра и комбинацијом обгрљене, испрекидане, укрштене или даљинске риме. Магистралу, мајсторски сонет, у складу са таквим приступом сонетној форми, представља управо уводна песма „Дах пчелињи, први”. Тиме песник конфигурише кружно поимање времена и стабилизује у исповедним деловима назначену историјску вертикалу. Међутим, у магистрали је изостављен први стих последњег сонета „Дах пчелињи, последњи”, у

којем је, као у својеврсном епилогу, изложена велика тајна о оваплоћењу духовних енергија, то јест персонификованом сједињењу душе и меда као тела, што ће надићи пропадљивост и смрт, па и саму кружну структуру сонетног венца: „Душа у биљне прах-куглице / И у кап се млеча живот згусне: / Липа и багрем, људско лице // И живоносне Божје клице / Цеде се у мед што нас пљусне: / Ево дара од Свете Тројице!”

Поред есхатолошке објаве сонета, особеност књиге *Мајични млеч* лежи и у концептуализацији раскошне и живописне галерије портрета водећих личности Матице српске. Реч је заправо о скицирању, али песник врло вештим истицањем њихових доминантних карактеристика, урањањем њихових овлаш оцртаних ликова у духовноисторијски контекст и суптилним психолошким узначењима путем њихове јединствене и језички фундиране самопројекције ствара утисак о довршености и значењској пуноћи тих скица. Засигурно је да је песник имао на уму и моћ културног памћења, која би читаоцу појаснила представу о овим сложеним портретима. Негришорчеви лирски јунаци су интелектуални и културни прегаоци, трговци и пословни људи, чије је деловање, историјско постојање и саморазумевање, коначно и место у колективној меморији, неодвојиво од живота и рада ове стожерне културне установе у Србији. Истовремено, посредством наратива ових историјских личности било је могуће изблиза одсликати и песнички образложити континуирано деловање саме Матице, самим тим и убедљивије одредити њено место у српској културној свести данас. Негришорац, такође, њиховим причама препушта да обликују фазе развоја, периоде успона, благостања или пак кризе. Међу посредницима те духовноисторијске везе, коју активира и чврсти културно памћење, читалац се изблиза упознаје са маркантним представницима Матице и духовног и културног живота Срба под Хабзбуршком монархијом у првим деценијама XIX века, од митрополита Стефана Стратимировића, Саве Текелије, Павела Јосифа Шафарика, Георгија Магарашевића, Лукијана Мушицког, Јосифа Миловука, Гаврила Бозитовца, Јована Деметровића, Јована Хаџића, Андрије Розмировића, Георгија Станковића, Петра Рајића, Теодора Павловића, Доситеја Обрадовића, Вука Караџића, преко њених добротвора, међу којима су биле и династије Обреновића и Карађорђевића, потом и сарадника, истакнутих стваралаца и носилаца културне физиономије свога времена, попут Бранка Радичевића, Петра II Петровића Његоша, Јована Суботића, Јована Јовановића Змаја, Лазе Костића, Јакова Игњатовића, Уроша Предића, Николе Тесле, Јована Цвијића, Михајла Пупина, до председника и уредника *Летописа Мајице српске* у наше време. Један од јунака ове поеме је и сам аутор, који се оглашава у улози секретара Матице српске. Списак проминентних матичара је подугачак, али културноисторијски знаковит јер указује на континуирану историозофску дијалектику функционисања једне инситуције од изванредног културног значаја у оквиру опречних идеја и визија и у немирним историјским околностима.

Проходност и далекосежност њиховог културног прегнућа омогућена је истицањем њихове људске природе. А модерна књижевност, како нам је познато, превасходно је усмерена на слабији, рањивији аспект човека. Негришорац, међутим, овде прави мали психолошки и духовни преокрет и пружа му валидно песничко оправдање. Позиција јунака је унутарпеснички одређена, зависна од тематског и идејног оквира саме поеме, следствено томе, и конфигурисане песничке духовности. С друге пак стране, њихова културноисторијска улога плански је сагледана као резултат њихове интимне партикуларне ретроспективе. У песничкој реконструкцији прошлости приватна и јавна личност бивају сједињене. Песник своје јунаке, снагом имагинације и посредством интертекстуалних веза, поставља у тренутак суочења са смрћу и пролазношћу, што условљава интензивније и правоверније сумирање животног искуства. Јунаци су у прилици да јасно сагледају своја постигнућа, огрешења, грехове или добра дела и да их, прочишћене и кондензоване кроз субјективни филтер, расветле и за нас.

Индикативни су отуда диптиси у којима је представљен однос јунака према надлазећој смрти („Два поучитељна слова о смрти”, у којима је актер Георгије Магарашевић), темељно преиспитано лирско сопство као облик индигнације („Два сузна слова о увређености и незахвалности”, у којима је актер Јован Хацић алијас Милош Светић), приказана разорна духовна борба између добра и зла („Два плача о одливу крви”, чији је искушеник Теодор Павловић), уприличена ретроспектива, реминисценција и онострано сумирање живота и постигнућа („Диптих о великим делима и прикљученијима која претходе”, из уста Саве Поповића Текелије), описано сабирање утисака и процес осмишљавања властитих дела Јована Суботића („Диптих о мостовима”), упризорено поетичко и културно разилажење песника Јована Јовановића Змаја и Лазе Костића („Диптих о разривању пријатељства”), сумирани сукоби на идеолошкој и концепцијској основи („Диптих о непомирљивим оштрицама”, чије су стране Јаша Томић и Васа Стајић), „Професорски диптих о постојаности уверења”, чија је основа анегдота о сусрету Косте Милутиновића и Младена Лесковца, односно о сумарним културним подвизима самог Младена Лесковца, сећања и мудри савети Бошка Петровића („Диптих о посвећености”), коначно, благоугодни разговор Георгија Магарашевића и једног од председника Матице Чедомира Попова, у оностраности, изван смрти („Професорски диптих о историји света”). Њихове биографије и заслуге бивају уверљивије и захваљујући томе што се сваки јунак оглашава језиком властите епохе. Код појединих је исповедни говор прилагођен специфичностима њихове поетике и стваралачког дискурса. Упечатљиви гласови њених оснивача, сарадника и чланова пређу наратив о људској снази и слабости која се одражава на културну политику и рад кључних институција културе. Тако уприли-

чен концепт омогућава да токови српске културне политике XIX и XX века буду појмљени као исходи племенитих побуда и узвишених намера, без обзира на несугласице, препреке, егзистенцијалне потешкоће, системске промене и спонтану или насилну смену духовних и идеолошких парадигми. То су субјекти који су страшно правили и чували мед и матични млеч.

Јунаци су намерно, без обзира на културноисторијски значај и место које су задобили у нашем културном сећању, стављени у исти лирски поредак. Тиме је песник фундирао њихову припадност и идентитет и настојао да укаже да су они повезани око једне идеје, као пчеле око матице. Њихово песничко бивствовање је одраз историјског које почива на свести о заједничким вредностима и правилима културног деловања, као и на сећању на заједнички проживљену прошлост, без обзира на то у ком су времену живели и деловали. То сећање је институционализовала Матица српска. Управо је зато симбол просвећеног осећаја припадништва метаисторијској целини која осмишљава и оправдава свако партикуларно историјско искуство. Матица је прерасла у изванисторијски топоним што те снажне Негришорчеве индивидуе повезује и што их мотивише да стварају духовну храну (матични млеч) којим ће хранити и чувати и Матицу и своје савременике и поколења која долазе. Куриозитет представља последњи циклус „Праха праха нашег”. Матичари различитих генерација ситуирани су у исти онтолошки домен, у трансценденцији, „где свих времена разлике ћуте”, обитавајући у живом разговору, психолошким превирањима, унутрашњем дијалогу или игрању са властитим и туђим сенкама. Њихова Матица на небу одраз је или истински лик оне на земљи.

Идеја о стално обнављаном животу Матице проистиче из есхатолошке перспективе коју песник и његови лирски јунаци заузимају. Само је са тог аспекта проверљива истина и далекосежност историјског напора оснивања и одржавања Матице као световног храма и провере степена културне самосвојности, порекла и природе делања њених пчела радилица. Њихов улог и спремност на жртву за веће добро, према иманентној визији аутора *Матичног млеча*, утиче и на функционисање матице осталих њених становника – пчела трутова и пчела матица: „У Матици само две групе људи / Постоје: једна група не може без Матице, / А без друге групе не може Матица! Неко сиса мед / Из саћа, неко твори мед и саће! Неко је трут, / Неко вредна радилица!”

Међутим, управо захваљујући тој позицији могуће је сагледати и песнички уобличити моменте преиспитивања, кризе, унутрашње агоне главних актера и растумачити међуљудске спорове који су се одражавали на целокупну српску културу. Иако посредством унутрашњег монолога индивидуализовани и премештени у интимни, лични регистар, мотиви, побуде и интереси чланова Матичиног пантеона одражавају се на цео

колектив. Њихове приватне, појединачне истине сливене су у историјску истину целог српског народа. Песничка истина, као уметничка, испоставља се као њихов трансфер, као онтички оквир за неупитност историјске истине. Естетичким уобличијем и посредством сакралне снаге симбола, песник је културну историју Срба метафизички уистинио и есхатолошки потврдио. Тако је отворио тајну о историјском помагању знакова културе и културних пракси и сам суделујући у додељивању благодати историјске као метафизичке истине. Тако, као песник, искупљује од матице отуђеног, а заборавом опхрваног и заробљеног човека.

Изградивши песнички пантеон најстаријег средишта слободне и учене српске мисли, аутор је за нас отео од заборава њихову улогу за наше културноисторијско саморазумевање. И не само то, он је својим делом препоручио одређене моделе културне праксе и пружио нам смернице за поимање културног обрасца. „И Срби и грађани да будемо, / Никад само једно од тога! И да јунаци / Постанемо, али чојци још и више!”, из оностраности ће нас посаветовати Светозар Милетић. Јер Матица српска представља метонимију избореног интелектуалног и духовног достојанства једног народа. Несумњива је, притом, ауторска воља за културом сећања која имплицира сазнање о континуитету српске културне политике. Генерисање одраза и пресликавање упоришних тачака духовноисторијске полуправе од Матичиног оснивања 1826. до отворене садашњости, упркос свим неизвесностима и искушењима, указује на по српско друштво конструктиван механизам обделавања институција. Само културним градитељством и несебичним улагањем индивидуалне и колективне личности могућ је опстанак културне свести: „Зрно полена / Дар је лета, еликсир, спас од смртног грипа”. Та Негришорчева уметничка порука у немирно постисторијско и постистинито време у којем живимо више је него јасна и далекосежна.

Негришорац се и у овој поеми исказује као песник културе, али на другачији начин. Његова поезија не подсећа само на слојевитост културне традиције која семантички и интертекстуално, у појединим својим манифестацијама, бива поетски активирана, већ се иманентнопоетички открива као одраз културе. Тиме што једну културну установу поставља у тематско средиште, а њене представнике поетски уобличује ради указивања на њихов културни значај, он културно освешћује и своју поезију. Свест о култури је изједначена са свешћу о поезији – култура је предуслов, генератор поетског израза. Из ње произлази песничко штиво које ће потом бити интегрисано у културу. Преведено на Негришорчев симболички речник, култура је онај матични мљеч који храни поезију, као фундаментални део сваке матице, сваке културе. Са том метапоетичком свешћу Иван Негришорац је написао сложену и несводиву, али снажну и сугестивну поему дубоке оданости.

Јана АЛЕКСИЋ